

Зореслава Захожай

ПРО РАДЯНОФІЛЬСЬКІ НАСТРОЇ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ В 20–30-ті РОКИ ХХ СТОРІЧЧЯ

Окупована Польщею з 1919 по 1939 роки, Східна Галичина духовно залишалася частиною Великої України, билась єдиним серцем в одному ритмі з нею, живо реагувала на все, що відбувалося там, під “совітами”.

У 20-ті роки у Західній Україні існували різні погляди на події, що відбувалися в СРСР. Швидко поширювалися прорадянські погляди як реакція на прихильність західних держав до поляків, на їхнє потурання гнобленню Польщею національних меншостей. Західним українцям також імпонували політика українізації у Радянській Україні та відродження селянства за НЕПу. Широкі кола галицького суспільства почали вірити, що в Україні, хоч і комуністичній, твориться нове, національне не лише за формою, але й за змістом життя. Під впливом цих змін, аби залучитися до будівництва нової держави, до УСРР емігрувало багато визначних західноукраїнських громадсько-політичних і наукових діячів. Частина галичан вважала УСРР “...національним центром усіх українських земель, основою для здійснення соборної української державності”, а також, що “шлях до визволення українських земель з-під Польщі й Румунії веде через скріплення Радянської України й Радянського Союзу”¹. Визначні галицькі діячі, зокрема Ф. Федорців, зазначали: “В Союзі Радянських Соціалістичних Республік українська нація має не лише свій культурний центр, але й має свою державність. Як не оцінювати правові відносини, соціальний лад, культурно-агітаційну спекуляцію, то все-таки не слід замикати очей на ті державні рамки, ті зв’язки української державності, що... неминуче створюють все кращі, певніші й постійні

умови життя і всестороннього розвитку української нації”². Ф.Федорців, розуміючи, що Україна в багатьох ділянках життя підлягає московському центру, був переконаний, що центр чимдалі більше буде поступатися на користь національного змісту в радянській державі. Д.Левицький також висловлював думку про те, що “на Радянській Україні росте, міцнішає і розвивається національна ідея... орієнтуючись на Київ, орієнтуємось на символ українства і на реальний центр усього українського духовного життя – у вірі, що той центр у свій час стане знову і політичним центром”³.

Щоб стимулювати ці тенденції, радянський уряд призначив своїми консулами у Львові українців, намагався привернути до себе західноукраїнську інтелігенцію та студентів, пропагуючи досягнення Радянської України та обіцяючи їм теплий прийом, фінансував різні громадські об’єднання. Комуністичній пропаганді легко піддавались і молоді малограмотні люди (1–2 класи початкової школи), попадаючи під вплив добре підготовлених організаторів більшовицької агітації, які проходили вишкіл на спеціальних курсах у Харкові⁴. Репрезентантом ідеї об’єднання всіх українських земель була насамперед Комуністична партія Західної України. Формально КПЗУ входила до складу Комуністичної партії Польщі, а фактично підпорядковувалася через Комінтерн КП(б)У та ВКП(б). У 20-х роках певна популярність комуністів серед західноукраїнського населення пояснювалась і тим, що ряди КПЗУ поповнили соціал-демократи, які перейшли на радянофільську платформу, адже в січні 1924 р. польська влада заборонила УСДП. Внаслідок історичних подій, більшовицької пропаганди та агітації значна частина соціал-демократів Східної Галичини перебувала під впливом ідей об’єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною. Поширенню радянофільських настроїв у Західній Україні сприяв видатний політичний діяч, один із організаторів КП(б)У Микола Олексійович Скрипник, який користувався величезним авторитетом у Східній Галичині насамперед за проведення політики українізації. Як член

Виконавчого комітету Комінтерну Микола Олексійович опікувався діяльністю Компартії Західної України, яка виступала за приєднання українських земель до Радянської України. Радянські комуністи щедро фінансували партію: наприклад, на вересень 1926 р. з фонду КП(б)У було переведено для КПЗУ 6 тис. американських доларів⁵.

Симпатки радянської влади в 20-х роках перебували і у найчисельнішій партії в Західній Україні – УНДО. В резолюціях II з'їзду партії, який проходив 19-20 листопада 1926 р., записано: “За Ризьким кордоном на українських землях відбуваються в Українській радянській державі великі національні здвиги. Там росте національна культура, там кріпне національна сила. На Радянській Україні назрівають тепер процеси, що скоріше чи пізніше віддадуть на Україні суверенні права всьому українському народові. Український нарід під Польщею орієнтується на ту національну силу і на ті національні успіхи, що ростуть над Дніпром, а наша партія достроює до них політичну тактику”⁶.

Об'єднання намагалося налагодити контакти з Радянською Україною. У квітні-травні 1929 р. українські кооператори, представники УНДО здійснили поїздку до Києва та Харкова, маючи на меті ознайомлення з економічним станом українського населення. Незважаючи на те, що в поїзді галичан постійно супроводжували представники більшовицьких спецслужб, вживаючи запобіжних заходів, аби об'єктивна інформація не потрапила до них, враження від поїздки у подорожуючих залишилося гнітюче. “...господарське положення на Великій Україні є нечувано тяжке. Всі продукти першої потреби можна отримати лиш на картки або у вільній торгівлі по нечувано високим цінам. Впадає в очі сильне зубожіння і пригноблення населення. Кожен чоловік є замкнений в собі, а всяка розмова двох людей – це дипломатична розмова. Село живе своїм відмінним життям, вважаючи місто за ворожий для себе осередок. Життя...не життя...”⁷. Звичайно, що після такої оцінки ситуації в УСРР прихильників радянської влади в УНДО дещо поменшало.

Більшовики за допомогою фінансових вливань намагалися впливати на деякі наукові та літературно-мистецькі кола Західної України. Доцільність таких витрат пояснюється документом за підписом генерального секретаря ЦК КП(б)У Л.Кагановича: “Ми повинні завоювати на свою користь симпатії більшості українського населення шляхом негласної державної підтримки з боку УСРР національно-визвольного руху. Необхідно також забезпечити наш вплив через прихильні до нас місцеві організації в культурно-просвітницьких та економічних українських організаціях у Польщі”⁸.

Про рівень комуністичної пропаганди в Східній Галичині свідчать документи того часу. Наприклад, у постанові митрополитичого ординаріату від 21 березня 1927 р. зазначалося, що “...загальні збори товариства “Просвіта” і товариства “Рідна школа” були знаменні тим, що виявили назверх успіхи комуністичної пропаганди... Вони виявили, що більшовицька агітація найшла доступ до народних мас і що вона вінчається поважними успіхами”⁹. Більшовики контролювали контакти між ученими Наукового товариства ім. Т.Шевченка та Всеукраїнської Академії наук. Вісім членів НТШ були обрані академіками ВУАН. Через радянське консульство у Львові проходила певна обробка представників галицької інтелігенції радянофільської орієнтації. Їх запрошували в консульство споглядати радянські кінофільми про “райське життя в СРСР” та влаштували під час їх перегляду ситі застілля. Проте переконати галичан в більшовицькому раю не завжди вдавалося; сумніви закралися після цькування Шумського, Хвильового та, загалом, згортання українізації. У зв’язку з цим викликає інтерес листування відомого історика з Харкова, члена НТШ Ф.Савченка з львівським ученим-літературознавцем, академіком ВУАН К.Студинським. У листі від 22 жовтня 1928 р. Ф.Савченко писав: “Українських вчених замінюють російськими. Збіжжя вивозять з України в Росію. Великий продподаток, дорожнеча, магазини повні товару, але купувати можуть лише жида. Висока платня за навчання, скорочення штатів, страшні розстріли української молоді”¹⁰.

В останній чверті 20-х років радянофільські настрої слабли, деякі, колись активні прихильники радянської влади, висловлювали сумніви щодо державності УСРР. Про такі тенденції повідомляв у Харків 30 травня 1927 р. представник ССРР у Польщі Ю.Коцюбинський: “В Сельробі ведуться розмови, що Харківський уряд і ЦК — це експозитура Москви. Не дають розвиватися місцевим силам, пригнічують українців, українізація тільки на папері. На Наддніпрянщині — московський окупаційний режим”¹¹.

Відомий галицький учений, директор історичної секції НТШ Мирон Кордуба після поїздки до Радянської України у 1928 р. зробив декілька заміток в газеті “Діло” своїх спостережень про життя українців¹². Загалом позитивно оцінюючи українізаційний курс керівництва УСРР, учений розкривав перед галицькими читачами політичні недоліки пануючої системи: “Хоч як воно звучатиме парадоксально, бо саме під політичним оглядом все там пішло в шкеребет, приходиться констатувати, що в порівнянні до передвоєнної доби саме політичне положення громадян ще найменше змінилося. Остала ця сама поліційна система надзору і настирливої, дошкульної контролю приватного життя, ця ж сама самоволя уряду і брак захисту перед цією самоволею, ще більша чим за старого режиму нетолеранція до всякої критики або хоч би відмінної думки”¹³. М.Кордуба повідомляв про арешт сорока відомих інтелігентів — кількох професорів та двох співробітників академії. Згодом те ж видання інформувало про арешт 50 осіб за пропаганду українського визвольного руху¹⁴. Реальна картина тогочасної репресивної акції комуністичного тоталітарного режиму в ССРР була значно масштабнішою, аніж згадані в інформаціях “Діла” й статті М.Кордуби. У березні 1928 р. ГПУ здійснило “широку операцію зі знаття українського антирадянського активу”, внаслідок якої було заарештовано понад 400 осіб¹⁵ — удесятеро більше, аніж та цифра, що її подавав львівський щоденник.

Уже на рубежі 20–30-х років політичні діячі Західної України у більшості своїй не мали ілюзій щодо подій на

Наддніпрянщині. Велике розчарування справив на них сумнозвісний судовий політичний процес СВУ в Харкові, що його товариство “Просвіта” визнало найважливішою подією 1930 року в Радянському Союзі¹⁶, у якому звинувачували провідних українських учених, культурних та громадських діячів. Відомий галицький фейлетоніст Галактіон Чіпка (Р. Купчинський) на шпальтах газети “Діло” зазначав: “У наказній столиці наказної Радянської України відбувається наказний процес. На лаві обвинувачуваних засіло 45 визначних українських громадян... Страшна “провина” тяжить над підсудними: “вони хотіли самостійної України”... Неможливо, щоби самостійна держава... карала своїх громадян за те, що хочуть її самостійності...”¹⁷. Керівництво УНДО в зв’язку з цим, виступило з ініціативою: “Визначити і проголосити один день, як день призначений харківському процесові і пам’яті тих національних мучеників, яких в цьому процесові судили. Провести жалобу в цілому краї”¹⁸.

Судовий фарс у столиці УСРР справив гнітюче враження у Західній Україні. З ним видатний західноукраїнський літератор І. Крушельницький пов’язував початок негативного зламу у настроях місцевої інтелігенції, відхід значної її частини від радянофілства¹⁹. Психологічний злам у ставленні до радянської влади, переоцінка власної позиції мали свої індивідуальні особливості у кожного галицького інтелігента.

Гнітюче враження на західноукраїнську громадськість справив голод в Україні 1932–1933 рр. Правда про справжній стан справ у сільському господарстві республіки ставала відома завдяки свідченням втікачів з Великої України, що з початком примусової колективізації й особливо під час голоду, долаючи численні перешкоди, наражаючись на смертельну небезпеку з боку радянської прикордонної сторожі, сотнями діставалися до східних воєводств Польщі. В галицькій газеті “Нова зоря” зазначалось, що якщо в 1931 р. кордон перейшли 324 родини, то лише у січні–березні 1932 р. – 359 родин²⁰. Велику допомогу біженцям надавали місцеві осередки “Просвіти”, які допомагали розміститися на перших порах, збирали кошти, підшукували для

них роботи. Західноукраїнська преса друкувала в той час чимало документальних свідчень очевидців про голод 1932–1933 рр. Орган УНДО газета “Діло” відкрила спеціальні рубрики: “Голод на Україні”, “Рятуйте Україну”, “Положення на Радянській Україні”, “Статистика голодної смерті”, “Чужинець про становище на Україні”, “Страшне лихоліття населення на Україн”²¹. Громадськість Західної України сприйняла сталінський голодомор як національну трагедію. З ініціативи галицьких послів 25 липня 1933 р. у Львові був створений Український комітет допомоги голодуючим України. У зверненні комітет писав: “Звертаємось з гарячим закликом до українців у цілому світі стати до спільної з нами протестаційної та допомогової акції з приводу червоного терору, голоду на Україні. Скрізь, де живе український народ, чи на рідній землі, чи на чужині, треба вести планову і одноцілу працю, бо лише тоді вона може числити на успіх, коли буде йти скоординованим шляхом в краю і цілому світі”²². У щирому прагненні допомогти українцям в УСРР комітет об’єднав 36 культурно-освітніх, політичних та економічних організацій та установ, які розпочали збір пожертвувань для голодуючих. Розуміючи, що лише силами українців, що проживали за межами СРСР, неможливо надати ефективну допомогу голодуючим, комітет спрямовує свої зусилля на привернення уваги світової громадськості та урядів західних країн до трагічного становища українського народу і використання їх авторитету для впливу на політику Сталіна щодо України. 8 вересня 1933 р. у зверненні до всіх діячів культури світу говорилось: “Комітет звертається з закликом до суспільності культурних народів світу протестувати проти грабежу, поневолення і фізичного винищування українського народу більшовицькою Москвою та має надію, що культурний світ прийде нам, що мешкаємо поза межами більшовицьких страхіть, з поміччю для полегшення долі голодуючих братів під московсько-більшовицьким пануванням”²³. Задля переконання урядів інших країн у необхідності політичного й економічного тиску на СРСР, який би припинив геноцид проти українського народу і надав голодуючим селянам

зарубіжну допомогу, комітет направив у Женеvu до Ліги Націй представницьку делегацію на чолі з М.Рудницькою. Вона 25 вересня 1933 р. адресувала Голові Ліги Націй офіційного листа, де зазначалося: “Факти голоду є незаперечними, не дивлячись на зусилля, що совітський уряд вживає, щоби прикрити правдиву дійсність, заперечити існування цієї справжньої катастрофи, спричиненої голодом. Цей факт підтверджується тисячами листів, які ми отримуємо від наших земляків з того боку совітського кордону, свідченнями сотень українських біженців, свідченнями, складеними як факти офіційні, свідченнями і сторонніх нейтральних осіб, головним чином чужинецьких журналістів, яким вдалося, не дивлячись на заборону світських влад, побувати на українській території, на якій лютує голод... Ми апелюємо до Ліги Націй, щоби остання прийшла з допомогою голодуючим, бо ця допомога — це справа людської солідарності”²⁴.

Заходи галицької спільноти щодо організації допомоги голодуючому населенню Наддніпрянщини не увінчалися успіхом, оскільки керівники УСРР відмовилися від допомоги, заперечуючи сам факт голоду. Відмова викликала бурю протесту в багатьох людей, які щиро хотіли допомогти братам з Наддніпрянщини.

У складній ситуації опинилася за цих обставин кола західноукраїнської інтелігенції із радянофільського табору. Політичні симпатії та бажання розвивати наукове й культурне співробітництво з відповідними інституціями та окремими особами в Радянській Україні змушували їх, з одного боку, підтримувати і пропагувати за кордоном ідеї офіційного Харкова, з іншого — інформація, яка надходила з України, про репресії та голод викликала багато запитань та сіяла зерна сумніву. Не завжди заспокоювали запевняння співробітників Консульства ССРР у Львові, що все це вигадки й наклепи “буржуазних засобів масової інформації”.

Громадянську позицію зайняв і письменник В. Стефаник, який донедавна був активним прихильником та

пропагандистом радянських ідей у Західній Україні. В період протестних акцій у Львові його запросили у консульство з вимогою написати спростування у пресі вигадок про голод у Радянській Україні. Письменник відмовився, і у відповідь на це уряд України позбавив його радянської пенсії²⁵.

На знак протесту проти нечуваних зlodіянь комуністичного режиму західноукраїнські вчені М.Возняк, К.Студинський, Ф.Колесса, В.Щурат відмовилися від зарплати, котру вони отримували як академіки ВУАН з Харкова. Президія ВУАН відреагувала цинічною постановою в якій зазначалося: “Академіки ВУАН..., які неодноразово декларували своє бажання брати участь у культурному будівництві Радянської України, були обрані на цій підставі до ВУАН. На ділі Возняк, Колесса, Студинський і Щурат тісно зв’язалися з тими колами, які проводять політику інтервенції проти Радянського Союзу. Вони продалися польським поміщикам, що прагнуть закабалити трудящих України, відновити на Україні поміщицький лад. Зважаючи на це, президія ВУАН постановляє: академіків Возняка, Колессу, Студинського і Щурата виключити зі складу Академії як ворогів трудящих мас України”²⁶.

Проте залишались і ті, які в час, коли національно свідомі інтелігенція Західної України біла у дзвін тривоги, організовуючи збори пожертвувань для голодуючих в Україні та намагалася привернути увагу до проблеми штучного голоду світову громадськість, Я.Галан, О.Гаврилюк, П.Козланюк, К.Пелехатий, А.Крушельницький відверто зайняли реакційні позиції, стверджуючи, що ніякого голоду в Радянській Україні не існує.

Деякі представники КПЗУ стверджували, що голоду в Україні немає, а це, мовляв, вигадки панів, куркулів і попів, яким немає місця в радянському суспільстві. Проте не всі члени партії були одноставні у цьому питанні – Крлик, Кузьма, Г.Іваненко, М.Заячківський, В.Попіль, Т.Стасюк, Й.Букшований та інші протестували проти подій в СРСР, тому були викликані до Радянської держави і знищені за сфабрикованими справами.

Прихильників радянофілства в 30-х р. у Західній Україні помітно поменшало. Стало очевидним, що в УСРР панує антиукраїнський режим. Колишні ілюзії щодо переродження радянської влади на національні засади остаточно розвіялися. Голодомор, масові репресії вихідців із Західної України, відверта з 1933 р. україножерська спрямованість національної політики сталінщини поховали надії багатьох галичан на відродження української державності за допомогою Радянської України. Переважна частина галицької інтелігенції, яка до часу поклала надії на політику українізації в УСРР, пов'язуючи з нею можливість національно-культурного відродження українського народу, відходить від колишнього радянофілства.

¹ Лозинський М. Уваги про Українську державність. – Відень, 1927. – С. 5, 58.

² Діло. – 1925. – 16 січня.

³ Діло. – 1925. – 21 лютого.

⁴ Центральний державний історичний архів (ЦДІА) України, м. Львів. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 3093. – Арк. 2,9.

⁵ Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО) України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2984. – Арк. 29.

⁶ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2984. – Арк. 264.

⁷ Зелінські М. Українці у відродженій Польщі. – Львів, 1931. – С. 31.

⁸ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 13. – Арк. 133–137.

⁹ ЦДІА України, м. Львів. – Ф. 201. – Оп. 46. – Спр. 2095. – Арк. 72.

¹⁰ ЦДІА України, м. Львів. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 378. – Арк. 63.

¹¹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2485. – Арк. 30.

¹² Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – С. 215–224.

¹³ Кордуба М. Вражіння з поїздки до Києва // Діло. – 1928. – 15 квіт.

¹⁴ Арештування українців на радянській Україні // Діло. – 1928. – 27 березня.

¹⁵ Політичний терор і тероризм в Україні. XIX–XX ст.: Історичні нариси / відп. ред.. В.А.Смолий. – К., 2002. – С. 400.

¹⁶ Народний ілюстрований календар товариства “Просвіта”. – Львів, 1930. – С. 236.

¹⁷ Чинка Галактіон. Процес чи не процес?! // Діло. – 1939. – 27 березня.

¹⁸ ЦДІА України, м. Львів. – Ф. 344. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 7.

¹⁹ Рубльов О., Черченко Ю. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції (20–50-ті роки ХХ ст.). – К., 1994. – С. 161.

²⁰ Колесник С. Рух протесту // Галицька старовина. – 1990. – №1. – С. 5.

²¹ Чоповський В. Українська інтелігенція в національно-визвольному русі на Західній Україні. (1918–1939). – Львів, 1993. – С. 103.

²² Діло. – 1933. – 1 вересня.

²³ Діло. – 1933. – 15 вересня.

²⁴ Шульгин О. Без території // Хроніка – 2000: Укр. культуролог. – Альманах. – 1992. – № 1. – С. 184.

²⁵ 33-й: голод: Народна Книга – Меморіал. – К., 1991. – С. 576.

²⁶ Чоповський В. Інтелігенція на Голгофі: Сталінський терор і західноукраїнська інтелігенція (20–30-ті рр.). – Львів, 1992. – С. 29.